

Alenka Hren Medved

Božena Orožen: Viharni dnevi iz moje mladosti

Druga svetovna vojna skozi otroške oči Božene Orožen

»Zjutraj ob pol šestih je pri nas pozvonilo. Prišel je vojak s puško. Mamica je takoj vedela, da je prišel zato, da bi nas odpeljal. Čeprav nismo nič naredili, ampak samo zato, ker smo bili zavedni Slovenci.«

Med celjskimi družinami, ki so bile junija 1941 izgnane v Srbijo, je bila tudi družina Orožen. Celjski gimnazijski profesor in zgodovinar Janko Orožen je z ženo Sabino, rojeno Kmecl, ter hčerko Boženo na predvečer druge svetovne vojne živel v stanovanjski hiši na današnjem Gledališkem trgu v Celju. Janko je izhajal iz hribovske vasi Turje pri Hrastniku, Sabina pa iz Hudinje pri Celju. Kljub kmečkemu izvoru sta oba pridobila izobrazbo in se zaposlila: Janko je kot profesor slovenskega jezika, zgodovine in geografije poučeval na celjski gimnaziji, Sabina pa je po končani trgovski šoli delala v pisarniški službi.¹ Za njuno hčer Boženo je poleg staršev pred vojno skrbela tudi služkinja Olga.

Božena Orožen se je rodila 31. oktobra 1929 na takratnem Vrazovem trgu (danes Gledališki trg 8). Starša sta po poroki istega leta najela stanovanje v takrat novo zgrajeni večstanovanjski hiši, ki je bila v lasti mestne elektrarne. Božena, ki jo je oče poimenoval po češki pisateljici Boženi Němcovi, je bila edinka in je v meščanskem okolju odraščala obdana z veliko pozornosti staršev. Ti so veliko skrb namenjali njeni vzgoji in izobrazbi.

Brati se je naučila že zelo zgodaj. V Celju je obiskovala dekliško mestno šolo od prvega do četrtega razreda, nato pa se je leta 1940 vpisala na celjsko gimnazijo.² Njeno gimnazijsko šolanje je kmalu prekinila druga svetovna vojna. Prve dni vojne je enajstletna Božena preživela pri sorodnikih v Turju in Radečah. 3. junija 1941 se je vrnila v Celje z namenom, da bi nadaljevala pouk, vendar je dogajanje kmalu poseglo tudi v življenje družine Orožen.

Janka Orožna je okupator aretiral malo pred 20. majem 1941. Tako kot številni slovenski izobraženci je bil več kot mesec dni zaprt v stavbi kapucinskega samostana v Celju, kamor so mu družinski člani nosili hrano. 12. junija 1941 so nemški vojaki aretirali še njegovo ženo Sabino in hčerko Boženo. Najprej so ju prepeljali v Maribor, kamor so kasneje privedli tudi Janka, nato pa so celotno družino s številnimi drugimi slovenskimi družinami z vlakom odpeljali v Srbijo.

Najprej so bili nastanjeni v Paraćinu, kjer so ostali približno dva meseca, nato so jih premestili v Zaječar. Kasneje so se Orožnovi na lastno pobudo preselili v Beograd. Tam sta si starša poiskala zaposlitev. Ker Janko Orožen sprva ni dobil službe, so ga začasno upokojili, po osvoboditvi Beograda pa se je zaposlil kot prevajalec sovjetskih vojaških spisov in kasneje kot sodelavec inštituta za medna-

¹ Strašek, Mia: *Božena Orožen, raziskovalna naloga. Celje: I. gimnazija v Celju, 2024, str. 21.*

² *Prav tam, str. 28.*

rodna vprašanja.³ Družina je najprej stanovala v prosvetnem domu pri katoliški cerkvi na Banovem Brdu, pozneje pa so najeli lastno stanovanje, kjer so živeli do vrnitve v Celje.

Božena je v Beogradu nadaljevala šolanje na II. ženski realni gimnaziji kraljice Marije.⁴ Zaradi vojnih razmer in pomanjkanja kurjave je pouk potekal neredno in je temeljil predvsem na zaključnih izpiti.⁵ Kljub težkim razmeram sta starša po njenem pripovedovanju storila vse, da bi jo čim bolj zaščitila pred vojnimi grozotami. Posebno pozornost sta namenjala njeni izobrazbi in skrbela, da je imela poleg knjig v srbskem jeziku na voljo tudi knjige v slovenščini.

Prav v Beogradu se je Božena prvič srečala s svojo veliko življenjsko strastjo – ruskim jezikom. Sprva se ga je začela učiti sama, kasneje pa tudi v okviru šolskega pouka.⁶

Po koncu druge svetovne vojne se je družina začela postopoma vračati v Celje. Prva se je 25. junija 1945 vrnila Božena, ki je kot petnajstletno dekle iz Beograda potovala sama, saj sta bila starša tam še zaposlena. Do njune vrnitve je z dedkom Josipom Kmeclom sprva živela pri maminih sorodnikih na Hudinji, kasneje pa sta se preselila nazaj v družinsko stanovanje na Muzejski trg. Jeseni istega leta je nadaljevala šolanje na Celjski gimnaziji. Po maturi leta 1948 se je vpisala na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani, kjer je študirala slovenski in ruski jezik s književnostjo. Sama je kasneje povedala, da je bila izbira profesorskega poklica zanjo naravna pot, saj je bil tudi njen oče Janko Orožen profesor, zgodovinar in slavist.⁷

Iz zagrete učenke, navdušene nad slovenskim in ruskim jezikom, je zrasla profesorica slovenskega in ruskega jezika, ki je svoj poklic in delo z mladimi razumela kot življenjsko poslanstvo. Po uvedbi usmerjenega izobraževanja je zadnja leta svoje

poklicne poti preživela kot vodja domoznanskega oddelka v Osrednji knjižnici Celje.

Pred smrtjo januarja 2025 je del svoje zapuščine podarila domoznanskemu oddelku Osrednje knjižnice Celje. Med ohranjenimi dokumenti je tudi dnevnik z naslovom *Viharni dnevi iz moje mladosti*, ki ga je pisala kot enajstletno dekle. Dnevnik opisuje čas od 27. marca do 18. junija 1941, ko se je družina nastanila v srbskem Paraćinu. V zapuščini sta ohranjeni tudi dve pismi, ki ju je Božena leta 1943 iz Beograda poslala svoji teti Minki. V njih opisuje svoj vsakdan, šolske obveznosti in druženje s slovenskimi prijatelji v Beogradu.

Četrty dokument, ki ga hrani Muzej novejšje zgodovine v Celju, opisuje Boženino vračanje iz Beograda v Celje med 23. in 25. junijem 1945. Spomine na to pot je po spominu zapisala aprila 2016.

Tako dnevnik, kot tudi pisma in spomini so objavljeni v avtentični obliki, brez uredniških in lektorskih posegov.

»Viharni dnevi iz moje mladosti«

Petek 27. marca 1941

Dopoldan sem bila v šoli. Že med odmorom so nekaj govorili, da je kralj Peter prevzel vlado. Jaz vsemu temu nisem verjela. Po končanem pouku sem videla blizu gimnazije vse polno dijakov, ki so delili male znake zastavice. Tudi jaz sem dobila enega. Pri mostu me je čakala mamica, ki je rekla, da je zaradi nemira, ki je vladal tedaj v naši državi, kralj Peter prevzel vlado. Povedala mi je tudi, da je atec dobil poziv za orožne vaje. Zaradi opravkov pa se je ta dan odpeljal v Ljubljano. Rekla mi je naj grem k povorki. In šla sem. Tam smo neprestano vzklikali kralju Petru. Ko smo dospeli pred celjski magistrat, so nam tam povedali, naj se zberemo ob pol sedmi uri na Glaziji. Nato smo odšli domov. Že pred pol sedmo uro zvečer smo odšle jaz, Pavlica moja sošolka in Mirica njene sestre drugošolka pred Glazijo. Ker pa tam dijakov ni bilo, smo šle pred gimnazijo. Ko se je zbralo mnogo dijakov in dijakinj smo se zvrstili v sprevod in šli na Glazijo. Tam smo zelo dolgo čakali. Bila je že tema, ko smo odkorakali na magistrat, kjer je bil govor. Iz tisočih in tisočih grl so doneli vzkliki kralju Petru.

³ Cvirn, Janez: *Im memoriam Janko Orožen. Celjski zbornik*, 26, 1990, št. 1, str. 295.

⁴ Strašek, 28.

⁵ Gradič Oset, Barbara: *Pravljice nanjo niso nikoli naredile posebnega vtisa. Novi tednik*, 74, 2019, št. 9., str. 32-33.

⁶ Strašek, 35.

⁷ Vatovec Einspieler, Violeta: *Vedno je čutila poklicanost za delo v šoli, Zlata jesen*, 9, 2017 št.5, str. 26-27.

Družina Orožen 20. maja 1940. Janko Orožen v vojaški uniformi na orožnih vajah. (Osrednja knjižnica Celje)

Nato smo se razšli po domovih. Iz Ljubljane se je vrnil atec.

Sobota 28. marca 1941

Služkinja Olga in mamica sta pripravljali stvari v kovček. Popoldne se je atec odpeljal na orožne vaje. Z vlakom se je vozil do Zidanega Mosta. Na prejšnjem v Širje pa je šel peš.

Torek 31. marca 1941

Bila sem pred hišo. Kar naenkrat me je poklicala Olga. Šla sem v stanovanje. Tam je bil moj bratranec Rafko, ki je hodil v tretjo gimnazijo. Rekel je, da so jim v šoli povedali, da ne bo pouka dokler se položaj v državi ne umiri. Pri sosedni stranki sta stanovali Vizjak Pavlica in Mirica iz Hrastnika. Ti sta si začeli spravljati svoje stvari, da bosta šli drugi dan domov. Zvečer sem šla tudi jaz k njima. Pavlica mi je dala spominsko knjigo, rekoč naj ji nekaj napišem. To sem tudi storila. Bila sem še pri Pavlici, ko je prišel hišnik in rekel naj se pripravimo, če bi bilo treba iti ponoči v zaklonišče, ki je bilo v hiši.

To je povzročalo med nami otroci nemir. Šla sem v naše stanovanje, kjer sva s starim atom čakala mamico, ki je šla tisti dan obiskat ateca. Prišla je precej pozno. Še tisti dan smo si pripravili mali nahrbtnik jedi, če bi bilo ponoči treba iti v zaklonišče. Noč pa je bila hvala Bogu mirna.

Naslednje dneve smo začeli zapakovati v zaboje. Iskali smo voznika, ki bi nam to odpeljal k Olgi in v Šmartno ob Rožni Dolini. Po dolgem iskanju smo ga le našli. Tako smo imeli vsaj nekaj stvari spravljenih, ako bi bila vojna.

Sobota, 5. aprila 1941

Mamica je šla po dovoljenje zame, za sebe in za starega ata, da bi se lahko peljali v Zidani Most obiskat ateca in v Radeče k teti Boži, povedat naj pride v Celje, ako hoče videti še enkrat strica Edija, prej nego gre on na orožne vaje. Takrat pa so izdali naredbo, da se nihče brez dovoljenja ne sme voziti z vlakom. Mamica je dobila dovoljenje. Proti večeru smo gledali vojake, kako so korakali daleč proč na orožne vaje.

Cvetna nedelja, 6. aprila 1941

Ob 4. uri zjutraj smo šli na postajo. Ko je došel vlak, je bil tako natrpan, da v vozovih tretjega razreda ni bilo niti mesta praznega. Zato smo morali iti v drugi razred. Med vožnjo je rekel stari ata tiho mamici, da nima več denarnice. Torej mu je bila ukradena menda tedaj, ko je med gnečo šel v vagon. Bila je to velika škoda. V denarnici je bilo par stotakov. Potniki so to kmalu zvedeli. V vagonu je bila tema, zato so morali posvetiti s svetilko, ko so pregledovali, če bi morda le bila na tleh. Bila je samo neka mala, ki pa ni bila njegova. O ukradeni denarnici je govoril posebno neki mož. Tega je mamica še od prej poznala, da krade. Gotovo je on izmaknil denarnico. Prispeli smo v Zidani Most. Od tam smo šli peš v Radeče k teti Boži. Rekli smo ji naj pride k stricu Ediju. V šoli kjer je stanovala teta Boža z otroci, so bili vojaki. Oficir nam je sporočil, da pridejo letala. In res so prišla. Bila pa so to izvidniška. In sicer nemška. Kmalu po tem smo po radiu izvedeli, da so nas Nemci napadli.

Začela se je vojna. Uh kako smo bili žalostni. Mamica je naročila teti Boži naj spravi otroke h

kmetom, kajti v šoli ni bilo varno. Teta nam je rekla naj ostanemo tam do kosila, mi pa nismo hoteli. Za na pot nam je dala nekaj žganja in suhih klobas. Poslovili smo se goreče, saj nismo vedeli, če se še kdaj vidimo. Odšli smo proti Zidanem Mostu. Midve z mamico sva šli naprej, stari ata pa je šel zadaj. Prišli smo na most v Zidanem Mostu. Kar začno praviti, da je alarm in moramo vsi v zaklonišče. Z mamico sva hitro šli v zaklonišče. Stari ata pa je bil zadaj in ni šel v zaklonišče. Letala niso prišla. Mamico pa je stari ata zelo skrbel. Kajti ni vedela, kje je. Iz zaklonišča sva šli z mamico v Širje k atecu. Na postaji je bilo vse polno ljudi s culami, ki so se hoteli peljati iz Zidanega Mosta. Po poti v Širje sva videli ženo, ki je peljala kravo v Zidani Most. Mamica ji je naročila, naj reče staremu atu, ako ga vidi, kam sva šli. Tudi drugim je to naročila.

Prišli sva v Širje. Jaz sem tam zaspala. Kar naenkrat pa me je mamica zbudila. Prišla so nad Zidani Most letala. Bilo jih je šestnajst. Vrgla so par bomb. Mamica je videla kako so bombe padale. Hiša v kateri sva bili se je tresla. Stala je namreč na skali nad Zidanim Mostom. Vojaki v Širju in na drugih hribih so streljali. Strojnice so regljale. Bilo je res strašno. Ubogi atec, ki je moral biti zraven strojnic še v večji nevarnosti nego midve. Ko so letala odšla je prišel atec. Domenili smo se, da greva z mamico čez hrib v vas Turje, kjer je bil atec doma. Neka žena mi je posodila zeleno krilo za pot. Če bi namreč prišla letala, bi ogrnila krilo in počenila. Tako bi me v letalu ne mogli opaziti. Šli smo vsi trije malo naprej. Naproti nam je prišel vojak, ki je rekel, če ima atec kaj obvez, kajti bil je ranjen. Atec pa obvez ni imel. Vojak je povedal, da je streljal na letalo z navadno puško. Pilot ga je zapazil in streljal na skalo pod katero je bil vojak skrit. Kos skale ga je zadel v nogo in ga ranil. Šli smo malo dalje. Tam se je bilo treba posloviti. Oh kako dolgo smo se poslavljali. Ženi, ki je malo dalje stala je šlo na jok. Tudi mi smo jokali. Treba je bilo oditi. Blizu vasi sva srečala gostilničarko iz Širja. Ta je rekla, da so v Turju vojaki, zato se z mamico nisva upali iti tja. Ona nama je svetovala naj greva h kmetu Zajcu, ki je imel hišo na samoti. Ker nisva znali poti je šel z nama njen sin. Mamica pa je rekla, naj pove atecu, da ne greva v Turje. Ko smo prišli do cerkve smo zagledali kmeta Zajca. Privolil je, da greva k njemu. Med potjo so se zopet slišala letala. Z mamico sva se skrili. Pa ni bilo nič hudega. Letala niso letela nad

Orožnovi v Paračinu 10. avgusta 1941
(Osrednja knjižnica Celje)

Zidanim Mostom. Pri Zajčevih so nas gostoljubno sprejeli. K njim je prišla tudi železničarska družina iz Širja. Še isti dan je prišel vojak, ki ga je bil atec poslal in prinesel pismo. Tudi mamica je atecu odpisala. Proti večeru so zopet prišla letala. Posebno smo se bali noči. Jaz sem legla popolnoma oblečena spat. V plašču, kapi in čevljih. Noč je bila mirna.

Ponedeljek, 7. aprila 1941

Zjutraj nama je gospa Zajc dala kavo. Zopet je prišel vojak s pismom. Iz Turja je prišla teta Mica po naju dve, da bi šli v Turje. Rekla je, da v Turju ni več vojakov, nego samo dva, ki imata telefon. Šla je tudi obiskat ateca. Še isti dan smo odšli čez hrib v Turje. Ko smo prišli do Kovačeve hiše, ki stoji na samoti blizu Turja, je mamica vprašala, če bi nama dali stanovanje za vojno dobo. Ko smo se dogovorili smo odšli na atecov dom. Spat pa nisva odšli h Kovačevim, ker se nama ni ljubilo in je bilo tudi pri stricu Tinčetu varno.

Četrtek, 10. aprila 1941

Mamica je bila pravkar v šoli pri učiteljici, ko je prišel stric Tinče se posloviti, kajti namenjeni so bili iti vojaki v Srbijo. Mislil je, da ne bo družine več

videl. Jaz sem tekla po mamico. Začelo je snežiti. Proti večeru sva šli z mamico v cerkovnikovo hišo, kjer je bil vojaški telefon, da bi telefonirali atecu. Pa so prišli povedat, da je atec prišel iz Širja. Šli sva k njemu. Zvečer smo se pogovarjali.

Petek, 11. aprila 1941

Zgodaj zjutraj je potrkal cerkovnik na okno. Rekel je, da smo se vdali in da je konec vojne. Ateca je to zelo potrlo. Vstal je in se odpravil v Širje. Toda vrnil se je brez svojih stvari in z dvema vojakom v civilu. Rekel je, da ni varno hoditi, ker ga lahko dobe Nemci. Vojaka sta dobila kavo. Nato pa sta šla. Teta Micka in drugi so se zelo bali, da strica Tinčeta ne bo. Pa je vendar prišel. Prihajal je na konju. Atec in bratranec sta šla zopet v Širje po stvari. Pa tudi nista nič opravila. Stvari je prinesla šele teta Mica. Mislili smo, da bodo Nemci vse preiskovali. Zato sem se jaz zelo bala.

Sobota, 12. aprila 1941

Atec je odšel v Celje, da bi pogledal, kaj je z našim stanovanjem. Šel je tudi k Olgi v Sv. Jurij. Zvečer je šel v Celje. Mimo je privozil transport ujetnikov. Nemški vojaki so ga opazili in moral je v transport. Odpeljali so jih v kasarno.

Nedelja, 13. aprila 1941

Atec je bil v civilu. Pokazal je uradniško legitimacijo in spustili so ga. Šel je k našemu stanovanju. Pa ni mogel priti vanj. Zasedli so ga Nemci. Tudi starega ata je našel v Celju. V Turje se je vrnil popoldne. Moral bi se pa že dopoldan. Zato je mamico zelo skrbelo.

Nekaj dni sem bila v Turju, potem pa na Dolu. Tam sem bila precej časa. Naposled je prišel atec pome in peljal me je v Radeče. Ob nedeljah sta me prišla obiskovat atec in mamica.

Torek, 20. maja 1941

Popoldne je prišel stari ata. Prinesel mi je v Radeče slabo vest, da so mi zaprli ateca. Jaz sem jokala. Tudi zvečer v postelji. Zdelo se mi je tisti dan moje življenje brezpomembno. Mamica je staremu atu

naročila naj me vpraša, kje sem rajši, ali v Radečah ali na Dolu. Odločili smo se, da ostanem v Radečah.

Četrtek, 22. maja 1941

Bil je praznik. Dopoldne smo bili pri maši. Popoldne se je hotel stari ata odpeljati v Celje. Spremljali smo ga do radeške postaje, od tam do Zidanega Mosta pa je šel Peš. Toda vrnil se je. Ampak ne sam, prišla je tudi mamica. Kako sem je bila vesela. Zvečer sta oba odšla.

Sobota, 31. maja 1941

Pozno zvečer je prišel stari ata.

Nedelja, 1. junija 1941

Stari ata je prišel po mene, ker se je začela šola. Popoldne sva se odpeljala v Celje. Na postaji me je čakala mamica. Šli smo domov. Meni se je zdelo vse tako čudno malo. Pri teti Boži pa je bil vse večje.

Torek, 3. junija 1941

Začela se je nemška šola. Večinoma smo peli nemške pesmi. Vsi so govorili z nami nemško. Čeprav so nekateri znali Slovensko. V šoli pač ni bilo prijetno.

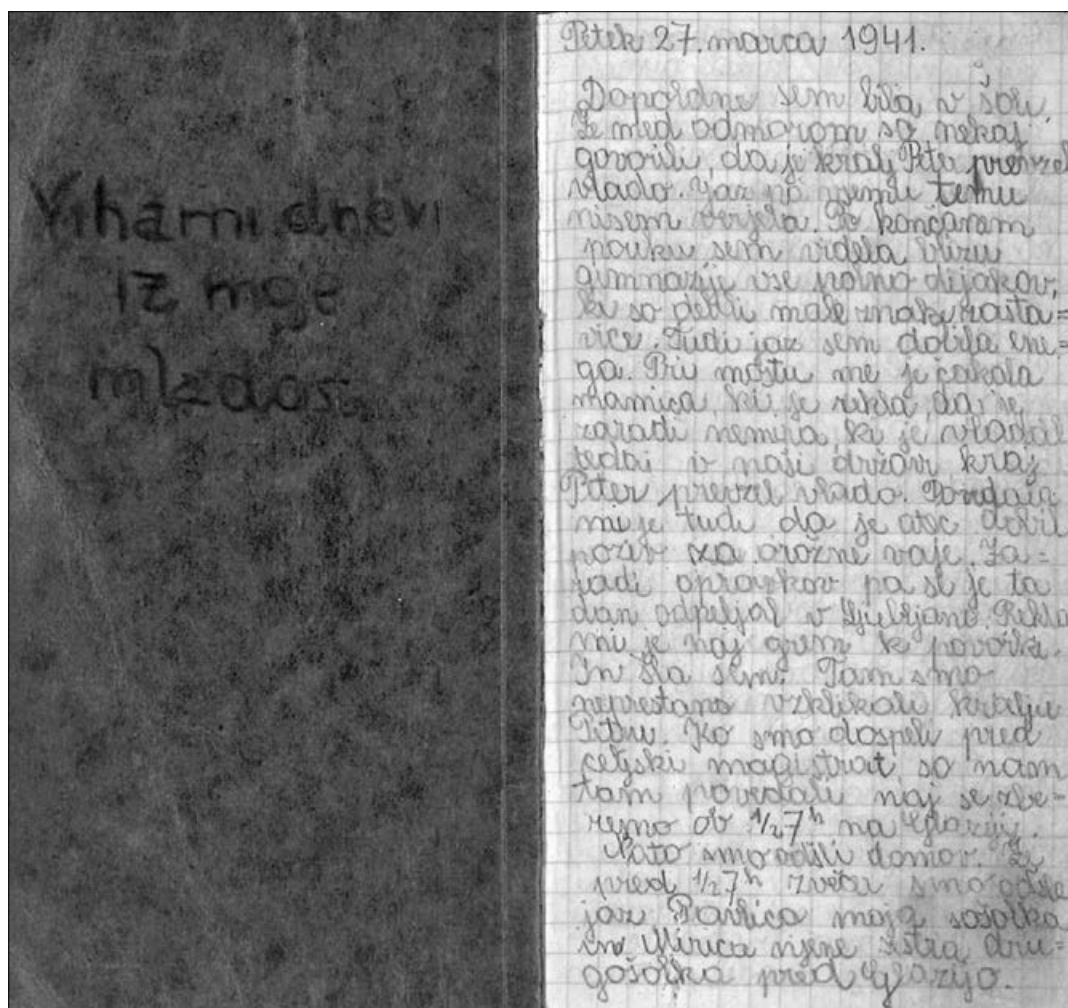
Z Olgo sva nosili atecu jest. Včasih sva z mamico lahko malo govorili z atecem. Mamica je bila zelo malo doma, bila je v pisarni.

Ponedeljek, 9. junija 1941

Popoldne sem bila pri Maji Pristovšek. Šele zvečer sem se vračala. Ko so odšli Pristovškovi pozno zvečer spat, je prišel policaj in v eni uri so morali iz stanovanja. Tudi drugim rodbinam se je to zgodilo. Nama je prišel praviti to Marčičev Roman. Povedal nama je samo za nekatere druge. Za Pristovškove pa nam ni povedal. Ker je prišel praviti ponoči, sva se do jutra z mamico zelo bali.

Torek, 10. junija 1941

Ko sem šla v šolo sem zvedela, da so Majdo odpeljali. Sedaj sem vedela, da bodo tudi nas. Posločila, sem se od nekaterih sošolk.

Viharni dnevi moje mladosti – prva stran dnevnika (Osrednja knjižnica Celje)

Četrtek, 12 junija 1941

Zjutraj ob pol šestih je pri nas pozvonilo. Prišel je vojak s puško. Mamica je takoj vedela, da je prišel zato, da bi nas odpeljal. Čeprav nismo nič naredili, ampak samo zato, ker smo bili zavedni Slovenci. V eni uri je rekel vojak, da moramo biti gotovi. Jaz sem vstala, ležala sem vso noč oblečena. Imela sem več oblek na sebi. Nisem se nič jokala. Stari ata je prišel. On je spal pri nas v tretji sobi. Ta soba ima še en izhod na hodnik. Šel je skozi ta izhod in prišel k nam v predsobo. Izgledalo je, da on ni spal pri nas, nego, da je prišel s ceste. Vojak mu je rekel, da mora tako oditi, sicer bo maral tudi on z nami v Srbijo. Tedaj sem se prvič in zadnjič v tem dnevu zajokala. Služkinja je skuhalo kavo. Jaz sem odšla k Marčič se posloviti. Mamica pa je morala odgovarjati na vprašanja, ki so stala na listi, katero je imel vojak. Naposled sva se morali posloviti od sob. Mamica je

vprašala vojaka, če lahko tudi Marčičeva služkinja pomaga nositi. Privolil je. Poklicali smo Marčičevo služkinjo in šli. Spredaj sta šli služkinji, zadaj pa vojak in midve z mamico. Pri kaznilnici, to je tako zvani »Stari pisker« smo čakali avto. Tja je prišel tudi stari ata s katerim smo se iskreno poslovili. Ko je prispel zaprt tovorni avto, smo šli vanj. Še enkrat smo se poslovili in odpeljali smo se na postajo. Tja je prispel drugi večji avto. Nismo se še odpeljali, ker smo čakali še druge ljudi. Midve sva bili med prvimi. Med tem so prišli ljudje iz mesta gledat. Prišla sta tudi stari ate in Olga. Kupili so nama še kruh in bonbone. Po dolgem času smo se odpeljali. V našem avtomobilu je bil za stražo vojak. Ljudje so nam mahali in vzklikali smo si »Zdravo«. Ko smo se pripeljali v Maribor v kasarno, nas je čakalo tam mnogo Slovencev. Peljali so nas v klet z vso prtljago. Slovenci so nam povedali, da bo telesna preiskava in da bodo vzeli denar v markah in tudi

ako bo kdo imel čez 500 din. Seveda tudi zlatnino. Nato smo morali iti s prtljago na dvorišče. Začeli so klicati imena. Vsak, ki je bil poklican je moral na preiskavo. Mamica se je zelo bala za svojo zlato uro. Zato jo ji je neka gospodična skrila v malo blazinico, ki sva jo imeli s seboj. Ko so naju poklicali sva šli v kasarno. Za leseno steno je čakalo že mnogo ljudi. Mamica je povedala nekemu gospodu, kje imava uro. Ta pa je rekel, da jo bodo našli. Toda gospodična, ki jo je skrila je rekla, da sva lahko brez skrbi. Končno sva prišli na vrsto. Pregledali so nama vse kovčke. Telesno pa naju niso nič preiskovali. Nato sva šli v drugo sobo. Tam so zapisali kje smo v Celju stanovali itd. Nato smo zopet šli v klet. Noč je bila težka. Z mamico sva dobili tri deske, ki sva jih položili na tla. Pod glavo sva si dali blazino in sva se malo pokrili. Nekaj časa sva ležali tako. Potem pa je šla mamica ležat na kovčke.

Petek, 13. junija 1941

Popoldne so se pripeljali oni, ki so bili zaprti v Celju, pri Kapucinih. Med njimi je bil tudi atec. Ko so prišli s preiskovanja, smo morali vsi s prtljago na dvorišče. Atec je vprašal nekega vojaka, kdaj bo dobil tistih 15. mark, ki so mu jih pri Kapucinih vzeli, da bi jih zamenjali v dinarje. Vojak pa ni nič vedel. Nato smo se zvrstili v sprevod. Nekaj prtljage smo našli, drugo pa so naložili v tovorni avto. Nato so klicali imena. Ko je bilo to končano so ob obeh straneh postavili straže z bajoneti, kakor, da smo največji zločinci. Mahali smo tistim, ki so še ostali, ker še ni bila vsa rodbina in smo odšli. Uh kako je bilo žalostno. Srbski vojaki so nas žalostno gledali. Šli smo na postajo. Tam nas je čakal osebni vlak. Prva dva transporta sta šla s tovrnim vlakom. Nas pa je hvala Bogu čakal osebni vlak. Šli smo v vagone. Vlak še ni šel, ko so vojaki prinesli mimo ranjenega nemškega vojaka. Pozneje smo izvedeli, da se je sam obstrelil, ker ni mogel gledati kako se muči uboge ujete srbske vojake. Dolgo je vlak še čakal. Nosili so prtljago v tovrne vagone. Ko je bilo delo opravljeno smo se odpeljali. V vlaku je napisala mamica pismo za starega ata, da bi ga dala v Celju na postaji ljudem, ki bi čakali, če bi se vlak ustavil. Na drugih postajah se namreč ni. Tudi za Celje je vojak rekel, da se ne bo. Bili smo že blizu celjske postaje. Železničarju, ki je stal tam je mamica vrgla pismo, da bi ga on dal staremu atu. Na postaji se je vlak ustavil. Tam je stala množica

Božena Orožen v Šolski uniformi v času šolanja v Beogradu (*Osrednja knjižnica Celje*)

ljudi. Med njimi je bil tudi stari ata. Uh kako smo bili veseli, ko smo se videli. Stari ate nam je povedal, da je Minka poslala po stricu 100 din za starega ata in za nas. Pšeničnikovi so bili tudi na postaji. Dali so nam konjak. Nato smo se iskreno poslovili od starega ata in smo se odpeljali. Pred Zidanim Mostom se je vlak zopet ustavil. Tam je neki železničar povedal mamici, da sme biti učiteljstvo v Radečah samo do devete ure v svojih stanovanjih potem pa mora oditi. Ker je bil upravitelj v Radečah stric Edi, je mamico to zelo skrbelo. Peljali smo se naprej. Bila je že tema, ko smo prišli v Zagreb. Tam nas je sprejel Rudeči križ. Dali so nam kavo in kruh. Ker je bilo pozno, so rekli, če hoče kdo iti spat v tovorni vagon. Midve z mamico sva šli. Vzeli sva s seboj koca in blazino. Spala sem še dobro.

Sobota, 14. junija 1941

Zjutraj, ko sva se začeli oblačiti so rekli, da moramo vsi izstopiti iz vlaka ter iti peš do ozkotirne železnice. To je od postaje Slavonski Brod do Bosanskega Broda. Jaz nisem imela toliko časa, da bi obula čevlje, bila sem kar v copatih. Nekaj časa smo šli, nato smo se ustavili. Tam je bil že Rudeči križ in dobili smo zajtrk. Ko smo pojedli smo šli dalje.

Pri Savi smo se ustavili. Šli smo na malo ladjo, ki nas je pripeljala čez Savo. Nato smo šli še malo peš do postaje Bosanskega Broda. Tam smo vstopili v vlak. Peljali smo se proti Sarajevu. Popoldne smo prispeli tja. Na postaji nas je zopet sprejel Rudeči križ. Dobili smo golaž, vsak štruco belega kruha in češnje. Mi otroci smo dobili tudi bombone in Adria rezine. Gospodje pa so dobili cigarete. Na postaji pri rdečem križu je bila tudi neka gospodična iz Celja, ki jo je mamica poznala. Rekli so nam, naj imamo okna zaprta, ker se bomo vozili skozi nešteto tunelov. Ko smo se odpeljali iz Sarajeva se nam je mudil lep pogled na mesto. Sarajevo je zelo veliko in lepo. Na koncu Sarajeva je stari turški del. Kmalu smo privozili do tunelov, ki so se vrstili eden za drugim. Tudi to noč sva spali z mamico v tovornem vagonu.

Nedelja, 15. junija 1941

Dopoldne smo se pripeljali v Arandelovac, kjer smo z vso prtljago izstopili. Tam so nam povedali, da je šel prvi transport v Jagodino, a drugi v Čuprijo. Ker je Arandelovac banja so nas peljali v hotele. Lahko smo tudi pili kislo vodo, ki tam izvira. Ker sta morali v eni postelji spati dve osebi je prišla zvečer spat Cvetka Ročnakova k meni.

Ponedeljek, 16. junija 1941

Tudi to noč je prišla Cvetka spat k meni.

Torek, 17. junija 1941

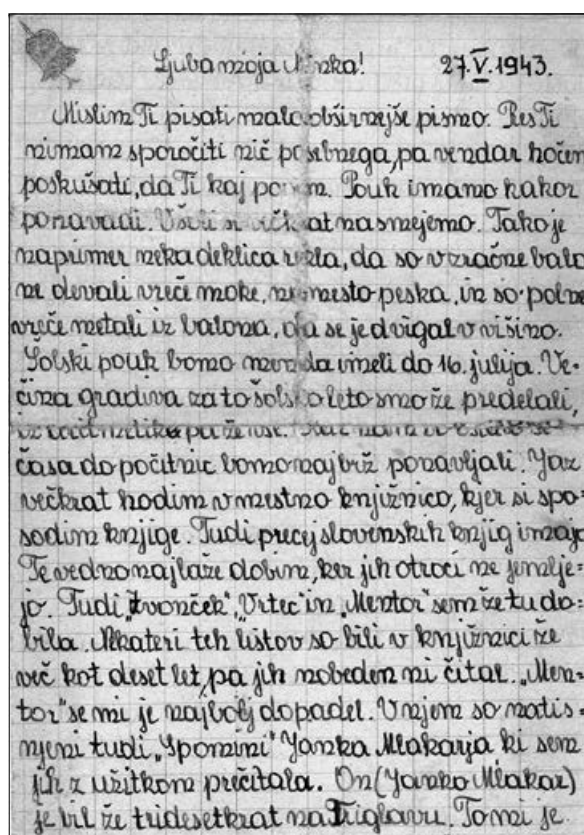
Zjutraj smo se z vso prtljago zbrali pred hotelom, kjer so jo naložili na voz. Nato smo šli peš na postajo. Vstopili smo v tovrne vagone in se odpeljali proti Paraćinu. Med vožnjo smo videli v daljavi Oplenac. Na neki postaji je dal nam, ki smo bili v istem vagonu neki železničar kajmak na kruhu. V Mladenovcu smo vstopili v osebne vagone. Peljali smo se mimo Jagodine, kjer je bil prvi transport. Nato smo prispeli v Čuprijo. Na postaji so nas čakali Slovenci z drugega transporta. Peljali smo se v Paraćin, kjer smo izstopili. Tam so nas razdelili po raznih praznih lokalih, kamor so pripeljali slamo za spanje. Moški so bili ločeni od žen. Midve z mamico in neka druga gospa smo bili že nameščeni, kar pride atec in reče, če hočemo v neki drugi lokal, kjer bi bili lahko skupaj. In res smo šli. Ta lokal je

bila neka izpraznjena apoteka. Tja so nam pripeljali slamo, da smo si napravili ležišča.

Sreda, 18. junija 1941

Zjutraj je prišel v apoteko neki učitelj in je rekel ako hočem iti k njegovima hčerkama se igrat. In šla sem. Tam sem ostala tudi na kosilu. V tem prebivališču smo ostali približno en teden potem pa smo bili porazdeljeni po stanovanjih.

Konec dnevnika

Pismo teti Minki 27. maj 1943 (Osrednja knjižnica Celje)

Pismi teti Minki*Ljuba Minka!*

13.4. 1943

V torek, 1. t. m. smo prejeli dva paketa. Najlepša hvala!

Ne veš kako sem se razveselila. Posebno mi je blago za krilo in bluzo bilo všeč. In pa knjižici! Kar prec sem začela peti iz pesmarice. Tu se sedaj za kupiti slovenskih knjig sploh ne dobi. Seveda sem se tudi hlačk in nogavic zelo razveselila. Torej še enkrat hvala lepa.

Meseca marca sem polagala izpite iz verouka, zemljepisa, fizike in higijene. Dobila sem vse deset. 10 je namreč sedaj odlično. Sedaj imamo zopet pouk, pa samo iz ostalih pet predmetov: srbsčine, nemščine, matematike, zgodovine in kemije. Me katoličanke imamo še tudi verouk, pa ni obvezen. Verouk nas uči neki Slovenec, ki je bil prej profesor v Mariboru. Šolo imamo le trikrat na teden in sicer dvakrat eno uro in pol, enkrat po dve uri. Torej imamo samo 5 ur pouka tedensko. To je zelo malo, kajne. Od 1. do 11. junija bomo zopet imeli izpite iz predmetov katere se sedaj učimo. Ni nič pretežko polagati izpite, vendar upam, da bom tudi te dobro naredila.

Imam se dosti za učiti, ker moram, razen letošnjega programa, ponoviti tudi še srbsko slovnico iz druge in tretje gimnazije, kakor tudi zgodovino iz tretjega razreda. Vendar še vedno veliko čitam. Brez čitanja kar ne morem biti. Čitam skoraj same sbrske knjige le tu pa tam kakšno slovensko, če mi jo kdo posodi. Od začetka tega leta sem prečitala približno trideset knjig. Danes sem vzela v knjižnici pesme Šantičeve »Na starim ognjiščima«. To moram za šolo čitati. Poleg tega sedaj čitam tudi »Morijo Šapedelen« od Hemona v srbsčini. To knjigo sem si izposodila od neke sošolke. Ona mi je posodila še Turgenijevo »Plemiško gnezdo«, katero bom kmalu začela čitati.

Veliko noč smo sedaj obhajali. V noči med Veliko soboto in Veliko Nočjo so trikrat piskale sirene. Tudi s topovi so streljali. Drugega pa ni bilo nič. Na samo Velikonočno nedeljo sem šla popoldan v kino, ki je v isti ulici skoraj nasproti naše hiše. To je bilo petič, kar sem v B., da sem šla v kino. Gledala sem neki veseli film. Na Velikonočni ponedeljek popoldan smo šli k Jagodičevim. Jaz sem tam samo nekaj časa ostala, ker sem potem morala iti v šolo. Kako si pa ti obhajala praznike?

*Lepo te pozdravlja**Tvoja Boženka.**Prosim pozdravi Eriko!*

Ljuba moja Minka!

27. 4. 1943

Mislil ti pisati malo obširnejše pismo. Res ti nimam sporočiti nič posebnega, pa vendar hočem poskušati, da ti kaj povem. Pouk imamo kakor po navadi. V šoli se večkrat nasmejemo. Tako je na primer neka deklica rekla, da so v zračne balone devali vreče moke, namesto peska, in so polne vreče metali iz balona, da se je dvigal v višino. Šolski pouk bomo menda imeli do 16. julija. Večina gradiva za to šolsko leto smo že predelali, ... (zabrisan zapis). Kar nam je ostalo še časa do počitnic bomo najbrž ponavljali. Jaz večkrat hodim v mestno knjižnico, kjer si sposodim knjige. Tudi precej slovenskih knjig imajo. Te vedno najlažje dobim, ker jih otroci ne jemljejo. Tudi »Zvonček«, »Vrtec« in »Mentor« sem že dobila. Nekateri teh listov so bili v knjižnici že več kot deset let, pa jih noben ni čital. »Mentor« se mi je najbolj dopadel. V njem so natisnjeni tudi »Spomini« Janka Mlakarja, ki sem jih z užitkom prečitala. On (Janko Mlakar) je bil že tridesetkrat na Triglavu. To mi je povedala g. Ravnika, katero je on učil verouk. Tudi sedaj še pišem povesti in pesmi. Začela sem izdajati listi »Mlado cvetje«. Ne vem, če ga bom dolgo izdajala. Lansko leto, ko smo bili v drugem razredu smo osnovali »Društvo dobrih del«. Namen društva je bil ta, da zbira denar za siromake. Na sestankih smo imeli tudi govore. Ines Ravnika je bila blagajničarka, Janez njen brat tajnik, Ija Šmidova podpredsednica, jaz pa tajnica/predsednica. Članov sploh nismo imeli. Ne spominjam se več koliko denarja smo zbrali, samo to vem, da smo ga za veliko noč razdelili revežem. Potem je družba umolknila, v počitnicah pa se je zopet prebudila. Takrat smo imeli menda okrog 150 din zbranega denarja. Tudi znake smo imeli. Pri sestankih smo si jih pripeli na prsa. Takle je bil naš znak [srce s križem v ozadju]. Toda tudi to pot je društvo umolknilo. Morda kaj podobnega osnujemo v teh počitnicah. Pozabila sem ti povedati, da smo nekoč kupili tudi deset jajc za siromake. Sedaj pa dosti o tem.

Skoraj vsak dan grem k Ravnika, kjer se, če je lepo vremo igramo na dvorišču. Neka njihova sorodnica, ki pri njih stanuje ima petletno hčerko, katera me ima zelo rada. Vedno me prosi naj se igram z njo. Včasih ji tudi kaj čitam. Doma je kar dobro, atec je tako zelo priden, vedno dela, pa tudi mamica. Sedaj pa nimam skoraj kaj več pisati zato

te lepo pozdravljam.

Tvoja Boženka.

Prosim izroči pozdrave Veselovim, Eriki, teti Rezi, stricu Johanu ter vsem drugim znancem.

Posebno lepo pozdravljam in pošiljam poklone ga. Macak, teto Mano, Lučko in bratca.

Lepe pozdrave g. Jagodičevim in Lipičnikovim. Ali ne bi obiskala tetko Jagodičevo in Marinko. Pa naj kaj pišejo.

Pot domov iz Srbije leta 1945

V mislih je bila vrnitev domov, v Slovenijo, pravzaprav prisotna že ob odhodu, prisilnem odhodu. Takoj ko je tistega zgodnjega jutra 12. junija 1941 tovornjak zapeljal v mariborski smeri, se je oglašala pesem *O, zdaj gremo, o, zdaj gremo, nazaj še pridemo...* V tem petju ni bilo zaznati obupa, pač pa kljubovanje ali morda – tako si mislim zdaj – zadrževana žalost.

Od našega prihoda v Paraćin so odrasli govorili: »Septembra se vrnemo.« Le da se je ta september prestavljal glede na situacijo. Upanje se je zbudilo že ob nemškem napadu na Sovjetsko zvezo, češ Rusi jim bodo že pokazali. Pa se je v središču kraja pojavil zemljevid, na katerem so Nemci z žeblički prikazovali svoje napredovanje v Sovjetski zvezi. Tako je nekoč v skupni zaječarski izbegliški menzi povedala izgnana učiteljica in pesnica v priložnostni pesmi: »Na trgu vsak dan črt žeblje prestavlja, naš zbor od vsega tega je otožen ...«

O vračanju v Slovenijo – tako se mi zdi – so nekateri spraševali celo duhove umrlih na spiritističnih seansah. A to je bilo nekoliko kasneje, ko smo mi trije – oče, mama in jaz – že živeli v Beogradu.

Po 20. oktobru 1944, osvoboditvi Beograda, je zadeva postala bolj konkretna, čeprav je do kapitulacije Nemčije minilo še več kot pol leta. In vendar se tudi potem nismo mogli vsi hkrati takoj vrniti v Slovenijo: mama in oče sta bila v službi. Pač pa se je očetu, ki je takrat delal na zunanjem ministrstvu, posrečilo, da so ga na službenem poletu z letalom vzeli s seboj v Slovenijo, da je mogel pozdraviti domače in poižvedeti, kako kaže. Prav zaradi zaposlitve staršev se nismo mogli vračati skupaj.

Nekoč je na našem stanovanju v Sarajevski ulici v bližini železniške postaje pozvonilo. Kako presenečenje – prišla me je pozdravit moja nekdanja sošolka Majda Pristovšek, pri kateri sem bila na Jožefovem hribu tisto junijsko popoldne 1941. leta, ko so nato ponoči prišli nemški vojaki in jih odgnali z drugim transportom v Srbijo. Zdaj so se vračali iz notranje Srbije s transportom tovornega vlaka. Ko je vlak brez pravega voznega reda stal v Beogradu, je skočila k nam. Pospremila sem jo na postajo; družina: oče inženir Pristovšek, mama Vera – slikarka,

mlajši brat in Majda – so imeli pri sebi v vagonu tudi živo kozo. Nabavili so si jo bili med vojno, da bi jih z mlekom preživljala, skrb za njeno prehrano pa je prevzela Majda, in je to skrb opravljala tudi na potovanju: kjer je vlak obstal, je hitro skočila nabirat listja in drugega zelenja zanjo. Najbrž jim bo v Celju ta čas po koncu vojne še prav prišla ...

Ta čas, ko smo še vsi živeli v Beogradu, se je vračala domov po dolgi dolgi poti iz nemškega taborišča Belzig, podružnice Ravensbrücka, mamina sestra Minka Kmecl. Vozila se je skozi Beograd, a si ni mislila, da smo še tam. Tako se nismo srečali.

Naša vrnitev domov bi se bila še bolj zavlekla, nameravali smo namreč v Bolgarijo. Bolgari so takrat povabili otroke iz Srbije v svojo deželo, da bi se nekako odkupili za svoje sodelovanje z Nemci med vojno. Z otroki so seveda šli tudi vzgojitelji in učitelji, saj bi tam morali nadaljevati šolanje. Oče se je prijavil za to delo in odpeljali smo se s posebnim vlakom v Sofijo. Tam naj bi na železniški postaji izvedeli, v kateri kraj so nas dodelili. Izkazalo pa se je, da očeta in naju dveh ni bilo na seznamu. In tako smo se vsi trije kar z istim vlakom takoj vrnili v Beograd. Šele mnogo kasneje sem zvedela, da je med otroki, ki so prišli v Bolgarijo, bil tudi Matej Rode, ki je pozneje kot profesor na celjski gimnaziji postal prevajalec iz bolgarščine in proučevalec slovensko-bolgarskih kulturnih stikov.

Med predvratnim časom sem v Beogradu končala peti razred gimnazije. Pouk je trajal le 15 tednov, saj je bil le v mesecih, ko ni bilo več treba kuriti. Izdano spričevalo nosi datum 24. julij 1945, toda jaz sem iz Beograda odšla že dan prej.

Poprej, še pred osvoboditvijo Beograda, so bili stiki med beograjskimi Slovenci bolj individualni. Jaz sem pogosto, skoraj vsaj dan, prihajala v družino svoje sošolke Ines Ravnika. Včasih sem obiskala tudi nekoliko mlajšo Celjanko Ijo Šmid. Njena mama, vdova, naju je z mamico sprejela pod streho v hudi zimi 1941–42, ko smo z očetom prišli iz Zaječara v Beograd. (Oče je tiste dni dobil prenočišče na Banovem Brdu pri Lazaristih, ki jih je vodil Slovenec Andrej Tumpej.)

Tiste mesece pred koncem vojne pa je v osvobojenem Beogradu postalo izrazito družabno življenje

Slovencev. V Krunski ulici, v neposredni sosesčini katoliške cerkve, kamor smo hodili k maši in k ve-rouku, je dobilo sedež slovensko kulturno društvo Stane Rozman, na dvorišču je bila v stranskem poslopju menza, v glavni stavbi pa razni uradi in tudi dvoranica za prireditve, tudi plese. Osnovali so pevski zbor. Tu so izdajali tudi slovenski časopis in ciklostilno razmnožen list *Slovenski pionir*. Takrat so v Beogradu Slovenci igrali v gledališču Cankarjevega *Kralja na Betajnovi*. Živo sta mi pred očmi dve deklici, ki sta igrali Kantorjeva otroka, sestri Jemec iz Maribora. Starejša Nuša je postala slavistka in bila pozneje med spretnimi organizatorji vlaka bratstva in enotnosti, s katerim so slovenski izgnanci prihajali na obisk k medvojnim srbskim gostiteljem.

Intimen stik s slovenščino so mi ohranjale in ustvarjale slovenske knjige. Prebrala sem jih tiste čase kar veliko (ob srbskih, seveda), a razumljivo nesistematično, pač glede na to, kaj mi je prišlo v roke. Peščico knjig, ki so mi jih starši kupili, so še iz predvojnih let imeli v katoliški trgovinici v Krunski ulici. Spominjam se, da mi je teta iz Ljubljane poslala Levstikove spise za mladino. Največ slovenskih knjig pa so si starši izposodili pri znancih. Ne vem, kako so prišle v Beograd nekatere knjige iz Slovenčeve knjižnice, ki so med vojno izhajale v Ljubljani in tako kršile kulturni molk. Vsekakor sem jih nekaj prebrala, to lahko razberem iz ohranjenega seznama.

Zadnje mesece pred vrnitvijo v Slovenijo pa me je razen slovenskega pa srbskega oz. hrvaškega branjja pritegnilo še branje knjig ali knjižic v ruščini. Na Terazijah so odprli rusko knjigarno in tam sem si kupila nekaj ruskih mladinskih knjig. Predznanja skorajda nisem imela, čeprav sem se sama nekoliko učila ruščine še pred osvoboditvijo Beograda in to iz učbenika, ki mi ga je oče kupil v knjižnem antikvariatu. Ker je pred vojno bilo v Beogradu veliko ruskih emigrantov – tudi svojo gimnazijo so imeli – je med vojno še ostalo v knjigarnah nekaj ruskih knjig. Bile so pa tiskane še v starem predrevolucijskem pravopisu. Ko se je začel pouk v petem razredu gimnazije, je bil na urniku tudi pouk ruskega jezika in ta je postal moj najljubši predmet.

Julija, natančneje 23. julija, je bil dan mojega vračanja v Slovenijo. Mamica je zvedela, da odpelje v Slovenijo službeni tovornjak z nekaj tovo-

ra in oskrbela mi je dovolilnico za vožnjo. Brez dovolilnice ni bilo dovoljeno potovati. Še hranim listič z dvema žigoma: Ministrstvo za Slovenijo in Delegacija Ministrstva trgovine in preskrbe – Narodna vlada Slovenije – Beograd. Tekst dovolilnice je zelo splošen: »za drugaricu Orožen Boženu, koja putuje po nalogu Delegacije Ministarstva trgovine i snabdevanja Slovenije na području cele Jugoslavije«. Veljavnost je tri mesece. In še piše: »Ima pravo na besplatnu upotrebu svih prometnih sredstava«. To zadnje sem izrabila še po vrnitvi v Celje: naredila sem namreč dva izleta z vlakom – enkrat v Rogaško Slatino in drugič v Lesce na Gorenjskem.

Na tovornjaku smo razen šoferja bili morda še trije ali štirje potniki. Poznala sem samo gospo Šmidovo, predvojno Celjanko, ki se je peljala pogledat, kakšne so razmere doma, pozneje pa se ni več za stalno vrnila v Slovenijo, ampak je z otrokoma ostala v Beogradu.

Na pot smo se odpravili v popoldanskem času 23. julija 1945. Ponoči se ni bilo dovoljeno voziti, najbrž pa tudi ni bilo varno. Še za dne smo se pripekljali v Osijek, tam se je tovornjak ustavil pred katedralo in tam smo na avtu prebili noč. Ni bilo težko, saj so prevažali poleg drugega tudi nekaj žimnic za posteljo. Prav dobro se spominjam mogočnega vtisa, ki ga je name napravila zunanjščina cerkve.

Drugo jutro smo se vozili skozi Podravino. V spominu mi je ostal en sam kraj – Koprivnica. Tam smo v opoldanski vročini počivali v senci dreves v mestu. Mesto je napravilo vtis zanemarjenosti. Ko sem po več letih pozneje spet prišla v Koprivnico, sem se zavedela razlike. Takrat je kraj že napravil vtis urejenosti. In dalje – v spomin se mi je zapisala vožnja čez most, morda Dravo, nato po klancu navzgor, pod kotom 90° na levo med hišami, in nato sopotnik izjavi: »Smo že v Sloveniji.« Takrat občutim nepozabno ganjenost ... Nekaj mesecev pozneje bom prvo šolsko nalogo z opisom vračanja zaključila z besedami: »... in v srcu se dvigne hvala k Večnemu – Moj Bog, hvala ti.« Zveni nekoliko patetično, vendar povsem ustreza mojemu takratnemu občutenju.

Dolga leta sem pozneje razmišljala, kje naj bi bil ta »prihod« na slovenska tla, dokler se nisem prepričala – Ormož je bil tisti prvi slovenski kraj.

Nismo se še ta drugi dan potovanja pripeljali v Celje. Proti večeru smo prispeli v Maribor in se ustavili v neki vojašnici ali šoli, prirejeni za potrebe vojske. Zdi se, da bo bolj držalo drugo. Vsekakor smo dobili tu večerjo in prenočišče. Tretji dan smo se po takrat še po makadamski, beli cesti vozili proti Celju. Vedela sem: izstopiti moram na Mari-borski cesti pri dveh enakih, toda drugače obarva-nih hišah – ena roza, druga zelena. Obe je postavil gradbeni mojster Alojz Črepinšek. Njegova hčerka Danica, ki je takrat še nisem poznala, bo pozneje sedela z mano v isti gimnazijski klopi in postali bova dobri prijateljici. V »zeleni hiši« moram pu-stiti svoj kovček in se odpraviti po znani »črni« poti v središče vasi Zgornja Hudinja (črna smo ji pravili, ker je bila posuta z odpadnim materialom cinkarne). To sem poznala, saj je vas bila rojstni kraj mojega starega očeta po mami Josipa Kmecla. Tam je med vojno našel zavetje pri svojem nečaku. Srečanje je bilo po štirih letih ganljivo. Mene so pod streho sprejeli v sosednji hiši pri nečakinji starega ata Mici Planinšek. Bil je tedaj 25. julij 1945.

Tisti dnevi in tedni po vrnitvi so bili zame kar polni, a časovno vsega ne morem ugotoviti. Obi-skala sem družino svojega strica, maminega brata Edija Kmecla, ki je bil takrat v Loki pri Zidanem Mostu, in ostala tam več dni. Prav tako sem šla na dom svojega očeta v Turje in k njegovemu bratu Franciju na Dolu pri Hrastniku. Vsekakor sva se spet srečali s teto Minko, mamino sestro, ki je po vrnitvi iz koncentracijskega taborišča spet živela v Ljubljani. Je ona prišla prej v Celje ali jaz prej v Ljubljano? Ne vem več.

Kaj hitro sem se pozanimala, kako bo z nadalj-njim šolanjem. V direktorjevi pisarni na gimnaziji sem naletela na prof. Milnarja, ki se je bil že vrnil iz Srbije. Zvedela sem: dijaki, ki so med okupacijo obiskovali nemško gimnazijo, morajo delati do-polnilne izpite; dijaki, ki so obiskovali srbsko oz. hrvaško ali slovensko gimnazijo (v Ljubljani), so tega oproščeni. Vendar sem prosila za dovoljenje, da smem prisostvovati tečaju slovenščine.

Med tem časom – ne vem več kdaj – sva se s starim atom preselila v naše nekdanje najemniško stanovanje, pred vojno last Mestne elektrarne, na

predvojnem Vrazovem trgu 6. Leta 1941, po našem izgonu v Srbijo, so tu stanovali nemška gestapovska družina, ki se je kasneje preselila v neko celjsko vilo. Kratek čas po koncu vojne je bila v stanovanju par-tizanska menza. Zdaj se je že izselila in stanovanje je bilo izpraznjeno. Kdaj in kdo je poskrbel, da so iz omenjene vile prepeljali pohištvo, ki ga je nemška družina ob preselitvi vzela s seboj, ne vem.

Vsekakor sem bila spet v prostorih, katerih stene sem poljubila leta 1941, pred odhodom v izgnanstvo. Moje nevednost glede teh za življenje pomembnih stvari me potrjuje v spoznanju, kako zelo so me starši razbremenjevali vseh odgovornosti te vrste.

Iz teh mesecev se spominjam drobnega dogodka, objektivno povsem postranskega, a zame takrat tako pomembnega, da sem o njem poročala v pismu staršem. V Celje se je pripeljal zastopnik Sovjetske zveze, morda je bil član komsomola, in imel shod pred magistratom. O čem je govoril, sploh ne vem, a bil je Rus in bila sem vsa prevzeta. Preden se je odpeljal z avtom, sem se prerinila do vozila, da sem mu mogla podati roko, vsa prevzeta, da sem srečala »živega« Rusa! Moja zavzetost je bila skrajno otroško naivna, a vsekakor popolnoma iskrena.

Za moje takratno razpoloženje je bila še ena stvar: žeja po slovenskem jeziku. Tako sem poime-novala hlepenje po živi, govornem slovenski besedi. Tako iz tistega časa kar vidim sebe na balkonu uni-onske dvorane, ko gledam uprizoritev Cankarjevih *Hlapcev*. Vem, Marica Frecetova, že predvojna lju-biteljska igralka, je igrala učiteljico Minko.

Ko se je začel v jeseni pouk, obiskovala sem šesti razred gimnazije – staršev še ni bilo iz Beograda. K staremu atu in meni pa je prišla sestrična Tinka iz Turja, ki se je vpisala na nižjo gimnazijo. Že sep-tembra se je vrnila mamica, oče pa še kasneje, a še pred koncem leta.

S tem se je zaključil moj »povrnitveni« čas.

April 2016

Božena Orožen

